

بررسی راهکارهای عملیاتی کردن طرح نظام ملی اطلاع رسانی در دانشگاه‌های کشور

دکتر فاطمه زندیان

عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس

دکتر عباس خُزّی

استاد دانشگاه تهران

چکیده

هدف اصلی این پژوهش، ارائه راهکارهایی برای عملیاتی کردن طرح نظام ملی اطلاع رسانی در دانشگاه‌های کشور به منظور رسیدن به اهداف نظام و پدید آمدن شرایط لازم برای اجرای کلیه اهداف نظام ملی اطلاع رسانی و پیدایش همکاری، تبادل، اشتراک و دسترس پذیری اطلاعات میان مراکز علمی - پژوهشی کشور و استفاده بهینه از کلیه اطلاعات علمی و تحقیقاتی موجود در کشور است. با بررسی وضعیت موجود و امکانات و تجهیزات کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی دانشگاه‌ها و هم چنین نظرخواهی از مسئولان آنها از طریق پرسشنامه کوشش شده است که کلیه اطلاعاتی که دانستن آنها راهگشای حل مسئله بوده دسترسی حاصل شود. با توجه به یافته‌ها و برای رفع کمبودهای اطلاع رسانی، طرح نظامی ملی برای اطلاع رسانی دانشگاه‌های کشور پیشنهاد شد که زیر نظر شورای عالی نظام ملی اطلاع رسانی دانشگاه‌های کشور پیشنهاد شامل شورای سیاست‌گذاری و هماهنگی خدمات و فعالیت‌ها با ۵ کمیته، شورای تحقیق و توسعه با ۶ کمیته و شورای مالی و اداری با دو کمیته به مرحله اجرا درآید. در انتها برای بهبود وضعیت مدیریت، بودجه و تجهیزات نظام و تحقیقات آینده پیشنهادهایی ارائه شده است.

کلید واژه‌ها: نظام ملی اطلاع رسانی. کتابخانه‌های دانشگاهی. مراکز اطلاع رسانی. دانشگاه‌ها. سیاست‌گذاری. مدیریت.

مقدمه

یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های عصر حاضر، سرعت شگرف تولید اطلاعات و تأثیر این اطلاعات بر پیشرفت‌های علمی است، به طوری که در هر سال جامعه علمی - فنی از نظر وسعت حدود ۷ درصد و از نظر تأمین اطلاعات ۱۱ درصد رشد می‌کند (رودریک، ۱۳۷۶، ص ۱۵۰) و به همین دلیل نیز زمان حاضر را عصر اطلاعات نامیده‌اند. کلیه جنبه‌های فعالیت حکومتی به طور اعم و برنامه ریزی توسعه به طور اخص نیازمند انواع مختلف اطلاعات است. از این رو، اطلاعات نقش مهمی در هر جنبه و مرحله از فعالیت‌های برنامه ریزی، اجرایی و تعیین خط مشی ایفا می‌کند.

یکی از وظایف اصلی کتابخانه‌های امروزی تهیه و تأمین منابع اطلاعاتی مناسب برای پژوهشگران است. لیکن طیف وسیع محققان و گسترده‌گی پهنه تحقیقات و به دنبال آن فراوانی نیازهای اطلاعاتی آنان از یک سو و هزینه گزاف تهیه منابع اطلاعاتی مختلف، پراکندگی مراکز تولید و پردازش داده‌ها از دیگر سو سبب پدید آمدن مبرانی جدی در راه تحقیق شده و کاهش کارایی و بهره‌وری کتابخانه‌های تخصصی و دانشگاهی را در پی داشته است.

عقیده بر این است که به دلایلی متعدد، بهره‌وری اطلاعاتی در کشورهای جهان سوم بسیار پایین است. مهم‌ترین این دلایل را عبارت دانسته‌اند از:

۱. پراکندگی منابع اطلاعاتی در سطح کشور؛
۲. وجود مشکلات عدیده در زمینه پردازش و سازه‌بندی اطلاعات؛
۳. کمبود نیروی متخصص اطلاع رسانی در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی؛
۴. ضعف ارتباطات؛
۵. نبود یا کمبود منابع ردیف دوم؛
۶. ضعف سازمان و مدیریت کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی؛
۷. عدم تناسب مجموعه اطلاعات موجود با نیازهای پژوهشگران؛
۸. هزینه گزاف خرید منابع اطلاعاتی (سخت‌افزاری و نرم‌افزاری)؛
۹. عدم امکان استفاده مؤثر از منابع اطلاعاتی موجود در سایر مراکز

علمی (مهدوی، ۱۳۷۲، ۷۳).

مجموعه عوامل فوق سبب می شوند که میزان و ارزش اطلاعات به دست آمده کم و هزینه صرف شده برای دستیابی به این اطلاعات به شدت زیاد باشد. از این رو با کاهش بهره‌وری اطلاعات، میزان نارضایتی پژوهشگران افزایش و در نهایت تولیدات علمی آنان کاهش می‌یابد.

عدم تجانس رشد مراکز علمی - پژوهشی کشور با افزایش امکانات اطلاعاتی این مراکز یکی از مشکلات عمده نظام آموزشی - پژوهشی کشور است. در حال حاضر تنها ۲ درصد از دانشگاه‌های کشور دارای بیش از یکصد هزار جلد کتاب و کمتر از ۵۰ درصد دانشگاه‌های کشور دارای بیش از ۵۰ عنوان مجله لاتین هستند (حُرّی، ۱۳۷۶، ص ۳۸۰). از سوی دیگر جهت‌گیری کلی نظام آموزش عالی کشور به سمت توسعه و تعمیق تحصیلات تکمیلی در رشته‌های مختلف است. بنابراین، با توجه به سرعت قافله شتابان دانش و لزوم دسترسی محققان کشور به آخرین یافته‌ها و اطلاعات علمی، لزوم توجه جدی به اطلاعات و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌ها امری اجتناب‌ناپذیر است.

بیان مسئله پژوهش

دانشگاه‌ها و مراکز علمی - تحقیقاتی کشور به دلایلی متعدد نمی‌توانند کلیه نیازهای اطلاعاتی پژوهشگران خود را صرفاً با اتکاء به امکانات و تجهیزات خود برآورده سازند، مهم‌ترین این دلایل را می‌توان چنین برشمرد:

الف. حجم بسیار زیاد تولید داده و مراحل پیچیده پردازش اطلاعات؛

ب. هزینه‌گزارف تهیه و تأمین اطلاعات؛

ج. هزینه بالای نگهداری اطلاعات و دسترس پذیری آن (چه به لحاظ فیزیکی و چه از نظر نیروی انسانی).

بنابراین، هرچند افزایش سهم سرانه بودجه اطلاعاتی پژوهشگران یکی از ضرورت‌های توسعه نظام علمی و بهبود بهره‌وری اطلاعاتی است، لیکن به دلایل پیشگفته نمی‌توان تنها به همین یک عامل برای حل نهایی مشکل پرداخت و برای

دستیابی به نظام ملی بهینه اطلاع رسانی در کشور لازم است مراکز علمی - تحقیقاتی کشور در چارچوب نظام ملی اطلاع رسانی در تهیه، همکاری، دسترس پذیری و اشتراک منابع اطلاعاتی به منظور تأمین اطلاعات مورد نیاز پژوهشگران سایر مراکز نیز سهیم گردند؛ در این صورت امکان استفاده مناسب از امکانات اطلاعاتی موجود در کشور برای همه محققان فراهم می آید.

دو مسئله اساسی در دسترس پذیری، و استفاده مشترک از منابع اطلاعاتی در کشور وجود دارد: یکی مشکل فرهنگی و دیگری فقدان سازوکار اجرایی مناسب برای برقراری این نظام. تحقیقی که در سال ۱۳۷۴ در میان ۴۹ کتابخانه موجود در دانشگاه های تهران صورت پذیرفت نشان می دهد که هیچ یک از این کتابخانه ها دارای نظامی مستقل برای تبادل منابع اطلاعاتی نبوده اند، لیکن بیش از ۷۵ درصد مسئولان این کتابخانه ها موافق ایجاد مرکزی خاص بوده اند که متولی امر همکاری، اشتراک، و دسترس پذیری منابع باشد. از دیدگاه این مسئولان سه مشکل اساسی در این زمینه وجود دارد (محقق، ۱۳۷۵، ص ۹۳-۱۰۱).

الف. عدم آگاهی جامع و به روز از منابع اطلاعاتی سایر کتابخانه ها؛

ب. فقدان یک جریان منظم و قانونمند برای به گردش درآوردن منابع در سطح کشور؛

ج. نبود متولی خاص برای سیاستگذاری در زمینه همکاری، دسترس پذیری و

مبادله منابع.

توجه به وجه ذهنی همکاری و دسترس پذیری اطلاعاتی و بستر سازی فرهنگی و نیز دیدگاه جامع و ملی آن در ارتباط دو سویه و حضور فعال و مؤثر همه مراکز دارنده و مولد اطلاعات در قالب نظام ملی اطلاعاتی مناسب در کشور امری ضروری است؛ بنابراین، تحقیق حاضر درصدد است تا با بررسی راهکارهای عملیاتی کردن طرح نظام ملی اطلاع رسانی در دانشگاه های کشور گامی در جهت ایجاد بستر مناسب برای همکاری، تبادل، اشتراک و دسترس پذیری اطلاعات میان مراکز علمی - پژوهشی کشور و استفاده بهینه از کیه اطلاعات علمی و تحقیقاتی موجود در کشور بردارد.

اهداف پژوهش

الف. اهداف کلی

هدف از این تحقیق تلاش برای یافتن راهکارهایی جهت عملیاتی کردن طرح نظام ملی اطلاع رسانی در دانشگاه‌های کشور به منظور رسیدن به اهداف نظام و پدید آمدن شرایط لازم برای اجرای کلیه اهداف نظام ملی اطلاع رسانی و تحقق آرمان‌های نظام و پیدایش همکاری، تأمین بودجه مورد نیاز و دسترس پذیری به اطلاعات است.

ب. اهداف اختصاصی

۱. تعیین سیاست‌های سازماندهی، ذخیره سازی، اشاعه و بازیابی اطلاعات در بخش‌های مختلف آموزشی و پژوهشی دانشگاه‌ها؛
۲. تعیین راهکارهای عملی برای همکاری و دسترس پذیری اطلاعاتی بین دانشگاه‌های کشور؛
۳. تعیین راهکارهای عملی برای ایجاد هماهنگی در تحقیقات بین دانشگاه‌های کشور؛
۴. تعیین فعالیت‌های بخش‌های اصلی کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی دانشگاه‌های کشور در نظام ملی اطلاع رسانی پیشنهادی؛
۵. تعیین تشکیلات و وظایف نظام ملی اطلاع رسانی پیشنهادی.

پرسش‌های پژوهش

۱. برای رسیدن به اهداف نظام ملی اطلاع رسانی سیاست‌های سازماندهی، ذخیره سازی، اشاعه و بازیابی اطلاعات در بخش‌های مختلف آموزشی و پژوهشی دانشگاه‌ها باید چگونه باشد؟
۲. چگونه می‌توان برای رسیدن به اهداف نظام ملی اطلاع رسانی همکاری و دسترس پذیری اطلاعاتی را میان دانشگاه‌های کشور ایجاد کرد؟
۳. چگونه می‌توان برای رسیدن به اهداف نظام ملی اطلاع رسانی هماهنگی در

تحقیقات بین دانشگاه‌های کشور به وجود آورد؟

۴. فعالیت‌های بخش‌های اصلی کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های کشور در انطباق با نظام پیشنهادی اطلاع‌رسانی چگونه است؟
۵. تشکیلات و وظایف نظام ملی اطلاع‌رسانی پیشنهادی چگونه باید باشد؟

فایده پژوهش

فواید این تحقیق عبارتند از:

۱. آگاهی یافتن از وضعیت کتابخانه‌های دانشگاهی و مراکز اطلاع‌رسانی به منظور ارائه راهکارهایی در جهت تهیه طرح نظام ملی اطلاع‌رسانی؛
۲. سیاست‌گذاری و تعیین خط مشی برای دانشگاه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی و در نهایت شکل‌گیری نظام ملی اطلاع‌رسانی برای تبادل اطلاعات در سطوح و اشکال مختلف؛

در صورتی که طرح پیشنهادی برای ایجاد نظام ملی اطلاع‌رسانی در دانشگاه‌های کشور به مرحله اجرا گذارده شود فواید ذیل را به دنبال خواهد داشت:

۳. تسهیل در امر ارزیابی مابین اطلاع‌رسانی در کلیه دانشگاه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی؛
۴. برقراری همکاری در امر مبادله اطلاعات میان دانشگاه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی که در نهایت منجر به تسهیل انتقال و دسترس‌پذیری اطلاعات میان این مراکز می‌گردد و به ایجاد و تحقق آرمان‌های نظام ملی اطلاع‌رسانی کمک می‌کند.

روش پژوهش

در این پژوهش در جامعه مورد مطالعه قرار گرفته است:

الف. در بخش اول با استفاده از روش پیمایشی وضعیت موجود کلیه کتابخانه‌های مرکزی و مراکز اطلاع‌رسانی مؤسسات و دانشگاه‌های تحت پوشش وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی که بیش از ۵۰۰۰ جلد کتاب دارند و تعداد آنها ۱۳۰ مرکز است مورد بررسی قرار گرفته است.

ب. در بخش دوم برای ارائه طرح پیشنهادی نظام ملی اطلاع رسانی در دانشگاه‌ها، با توجه به وضعیت جامعه مورد پژوهش، با استفاده از پرسشنامه‌ای شامل ۲۱ سؤال باز و یک سؤال بسته، از نظریات و دیدگاه‌های سرپرستان مراکز مورد مطالعه نیز برای ارائه طرح فوق که هدف اصلی پژوهش حاضر است، استفاده شد. تعداد پرسشنامه‌های تکمیل شده ۱۰۶ مورد (۸۱/۵۴ درصد) است که ۳۸ مورد آن از کتابخانه‌های پزشکی و ۶۸ مورد دیگر از کتابخانه‌های غیرپزشکی بوده است.

مروری بر مطالعات پیشین

الف. در ایران در زمینه عملیاتی کردن طرح نظام ملی اطلاع رسانی در دانشگاه‌های کشور هیچ نمونه‌ای یافت نشد. مقالات و کتب منتشر شده بیشتر در مورد نظام ملی اطلاع رسانی در کل کشور است (حزری، ۱۳۷۶). در مورد شبکه سازی و یا امکان سنجی ایجاد شبکه و وضعیت همکاری میان کتابخانه‌های دانشگاهی و تخصصی که در ذیل آمده، مواردی را که می‌توانست تا اندازه‌ای با موضوع پژوهش حاضر مشابهت داشته باشد انتخاب و براساس ترتیب زمانی ارائه می‌شود.

محقق (۱۳۷۵) در پایان نامه کارشناسی ارشد خود به بررسی وضعیت مبادله اطلاعات و منابع میان کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران می‌پردازد. هدف از این تحقیق تعیین میزان اهمیت و به کارگیری موضوع مبادله اطلاعات و مدارک در کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران است. این تحقیق با استفاده از روش پیمایشی و از نوع تحلیلی انجام یافته است.

نشاط (۱۳۷۵) در پژوهش خود به بررسی وضعیت همکاری میان کتابخانه‌های دانشگاهی و تخصصی در ایران می‌پردازد. روش پژوهش وی پیمایشی است. براساس اطلاعات به دست آمده تنها ۲۸ درصد کتابخانه‌ها به طور جدی با یکدیگر همکاری و مبادله اطلاعاتی دارند.

بنی اقبال (۱۳۷۷) در پایان نامه خود به بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌های وابسته به دانشگاه تهران و ارائه طرح پیشنهادی ایجاد شبکه اطلاعات میان این کتابخانه‌ها

می‌پردازد. هدف از این تحقیق بررسی وضعیت موجود، تشکیلات، منابع، نیروی انسانی، امکانات و خدمات کتابخانه‌های وابسته به دانشگاه تهران و بررسی امکان ارتباط شبکه‌ای و تعیین زمینه‌های همکاری و پیشنهادی طراحی برای ایجاد ارتباط میان این کتابخانه‌ها با نظامی هماهنگ به صورت شبکه است. روش این تحقیق پیمایشی و طراحی سیستم است.

اباذری (۱۳۷۸) در پایان نامه خود طراحی برای ایجاد شبکه اطلاع رسانی میان مراکز علوم اسلامی در ایران ارائه می‌کند. هدف کلی از این تحقیق امکان‌سنجی ایجاد شبکه اطلاع رسانی میان مراکز علوم اسلامی در ایران است. روش تحقیق پیمایشی و در بخش دوم طراحی سیستم است.

جعفر بیگلر (۱۳۷۸) در پایان نامه خود طرح نظام ملی اطلاع‌رسانی را ارائه کرده است. روش این تحقیق کتابخانه‌ای و طراحی سیستم است. برای اطلاعات (SDI) برای اعضا هیئت علمی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی کشور را سیاست‌گذاری و نظام‌مند کردن اجزای این نظام و تدوین سیاست‌های راهبردی، عملیاتی و فنی و راهکارهای مناسب، برنامه ریزی هشت لایه‌ای (راهبردی - کاربردی ارائه و شمای سازمانی پیشنهادی) ترسیم شده است. در مرحله بعد به ساختار پرونده پژوهشی و کمیته‌های تخصصی پرداخته شده و فرم‌های عضویت، اعلام اطلاعات و بازخورد طراحی گردیده است.

ب. در خارج از ایران

مسیک^۱ (۱۹۷۵، ص ۳۱۳-۳۲۲) در تحقیق خود طرح پیشنهادی ایجاد یک نظام ملی اطلاع رسانی را در لبنان و همکاری آن با نظام‌ها و برنامه‌های بین‌المللی و راهنمایی‌های اساسی که خط مشی نظام بر آن استوار است ارائه می‌دهد.

راجاگوپالان^۱ (۱۹۷۶، ص ۱۶۹-۱۷۲) در تحقیق خود از طرح نظام ملی اطلاع رسانی در حوزه علوم و فن آوری^۲ در هندوستان بحث می کند. این طرح قابل انعطاف و تغییرپذیر است؛ و اجزاء مختلف طرح از نوعی استحکام و قدرت برخوردار است.

داهایان^۳ (۱۹۸۲) امکانات تأسیس شبکه اشتراک منابع میان کتابخانه های دانشگاهی عربستان سعودی و جمهوری ترکیه را مورد بررسی قرار داده است.

خورشید^۴ (۱۹۸۲، ص ۱۶۹-۱۸۲) مبادله اطلاعات و منابع را در دانشگاه های کشور پاکستان مورد بررسی قرار داده است. او ۱۵ دانشگاه را به عنوان نمونه انتخاب کرده که زیر نظر مرکز کنترل و اداره واحدی که در زمینه مبادله اطلاعات فعالیت می کند قرار دارند.

لوندو^۵ (۱۹۸۴، ص ۳۷۳-۳۸۵) در تحقیق خود از طراحی نظام ملی اطلاع رسانی در زامبیا بحث می کند. مهم ترین مطالب آن شامل توصیف اطلاعات، انواع و اشکال مختلف تولید، سازماندهی و اشاعه آن، ارتباط منابع اطلاعاتی در زامبیا، نیاز به نوعی خط مشی اطلاع رسانی ملی و نقش مراکز اطلاع رسانی موجود است.

اوگوانگ - آمنی^۶ (۱۹۹۳، ص ۲۳۵-۲۳۹) در تحقیق خود تاریخچه ای از یک پروژه ایجاد نظام ملی اطلاع رسانی^۷ در اوگاندا، ساختار، اهداف و خط مشی این نظام اطلاعاتی ارائه می دهد. این تحقیق همچنین از نیاز به نظام ملی اطلاع رسانی برای آموزش فن آوری اطلاعات و برنامه ها و الگوها و روش شناسی و مواد و تسهیلات مورد نیاز بحث می کند.

1. Rajagopalan

2. National Information System for Science and Technology (NISSAT)

3. Dhahayan, Abdul Rahim Ibrahim

4. Kurshid, Anis

5. Lundu, Maurice.C.

6. Ogwang-Ameny, R

7. National Information System (NIS)

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

اطلاعات گردآوری شده از طریق پرسشنامه، بعد از کدگذاری رایانه‌ای توسط نرم‌افزار پردازش داده‌های آماری SPSS و Excel تجزیه و تحلیل شد و در قالب جدول‌ها و شاخص‌های آماری خلاصه و تنظیم گردید.

از آنجا که هدف اصلی این پژوهش ارائه راهکارهایی برای عملیاتی کردن طرح نظام ملی اطلاع رسانی در دانشگاه‌های کشور به منظور رسیدن به اهداف نظام و رسیدن به شرایط لازم برای اجرای کابله اهداف نظام ملی اطلاع رسانی و تحقق آرمان‌های نظام و پیدایش همکاری، تبادل، اشتراک و دسترس پذیری اطلاعات میان مراکز علمی - پژوهشی کشور و استفاده بهینه از کلیه اطلاعات علمی و تحقیقاتی موجود در کشور است، پژوهشگر به بررسی وضعیت موجود و امکانات و تجهیزات کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی دانشگاه‌ها و همچنین نظرخواهی از مسئولان آنها پرداخته و کم‌نوش کرده است به کلیه اطلاعاتی که دانستن آنها راهگشای ارائه این راهکارهاست، دسترسی یابد.

وضعیت مدیریت کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی مورد پژوهش

جدول ۱. توزیع فراوانی و شاخص‌های آماری مربوط به سابقه کار افراد مورد پژوهش

درصد	تعداد	سابقه عهده‌داری مسئولیت در کتابخانه (سال)
۳۲/۵	۲۶	کمتر از ۴
۲۸/۸	۲۳	۴-۶
۱۲/۵	۱۰	۷-۹
۱۲/۵	۱۰	۱۰-۱۲
۷/۵	۶	۱۳-۱۵
۲/۵	۲	۱۶-۲۰
۳/۷	۳	بیشتر از ۲۰ سال
-	۲۶	نامشخص
۱۰۰	۱۰۶	جمع
	۶/۹۸	میانگین
	۵/۵۶	انحراف استاندارد
	۱	کمترین سابقه
	۳۰	بیشترین سابقه

طبق اطلاعات مندرج در جدول شماره ۱، بیش از نیمی (۶۱/۳ درصد) از افراد مورد پژوهش کمتر از ۷ سال سابقه کار مسئولیت در کتابخانه را دارند. کمترین درصد متعلق به گروهی است که ۱۶-۲۰ سال سابقه کار دارند و متوسط سابقه کار تقریباً ۷ سال است.

جدول ۲. توزیع فراوانی رشته تحصیلی افراد مورد پژوهش

رشته تحصیلی	تعداد	درصد
کتابداری	۵۴	۵۴/۵
کتابداری پزشکی	۱۸	۱۸/۲
غیرکتابداری	۲۷	۲۷/۳
نامشخص	۷	-
جمع	۱۰۶	۵۴/۵

جدول شماره ۲، گویای آن است که رشته تحصیلی بیش از نیمی از افراد مورد پژوهش کتابداری و کمتر از $\frac{1}{5}$ آنان کتابداری پزشکی است. قابل توجه است که بیش از $\frac{1}{4}$ (۲۷/۳ درصد) از کتابخانه‌ها مسئولیت اداره کتابخانه را به عهده افرادی گذاشته‌اند که تخصص اصلی آنها غیرکتابداری است.

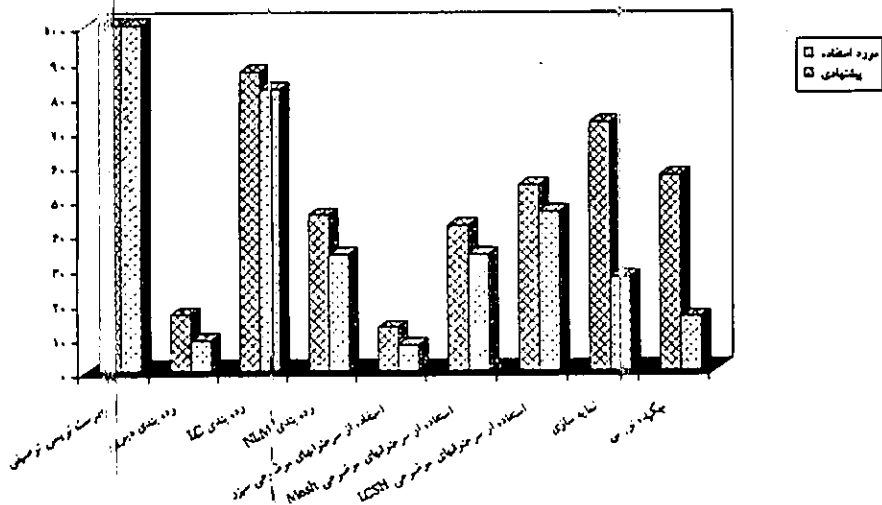
جدول ۲. توزیع فراوانی رشته تحصیلی افراد مورد پژوهش

مدرک تحصیلی	تعداد	درصد
دیپلم	۳	۳/۱
کاردانی	۱	۱
کارشناسی	۴۷	۴۸
کارشناسی ارشد	۳۰	۳۰/۶
دکترا	۱۷	۱۷/۳
نامشخص	۸	-
جمع	۱۰۶	۱۰۰

همان طور که جدول شماره ۳ نشان می‌دهد، حدود نیمی (۴۸ درصد) از مسئولان کتابخانه‌های مورد پژوهش دارای مدرک کارشناسی هستند. کمتر از $\frac{1}{3}$ (۳۰/۶ درصد) نیز مدرک کارشناسی ارشد دارند.

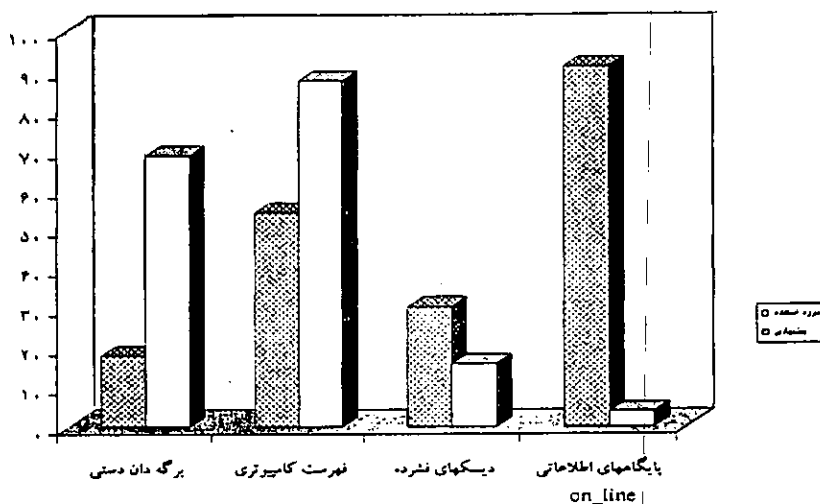
قابل ذکر است که در حدود ۴ درصد از افراد مورد پژوهش مدرک تحصیلی کمتر از کارشناسی دارند و به ویژه ۳ نفر (۳/۱ درصد) از آنان دارای دیپلم یعنی فاقد تحصیلات دانشگاهی هستند.

وضعیت سازماندهی، ذخیره سازی، اشاعه، و بازیابی اطلاعات از آنجا که کتابخانه‌های بزرگ دانشگاهی عملاً بخش «بظیمی از دانش» بدون دربردارند و آن را در دسترس همه قرار می‌دهند، در پژوهش حاضر وضعیت این کتابخانه‌ها از نظر سازماندهی، ذخیره سازی، اشاعه و بازیابی اطلاعات و سیاست‌های پیشنهادی مسئولان آنها مورد بررسی قرار گرفته است.

نمودار ۱. مقایسه انواع سیاست‌های مورد استفاده در کتابخانه مرکزی و پیشنهادی توسط سرپرستار، این کتابخانه‌ها برای ساماندهی منابع اطلاعاتی

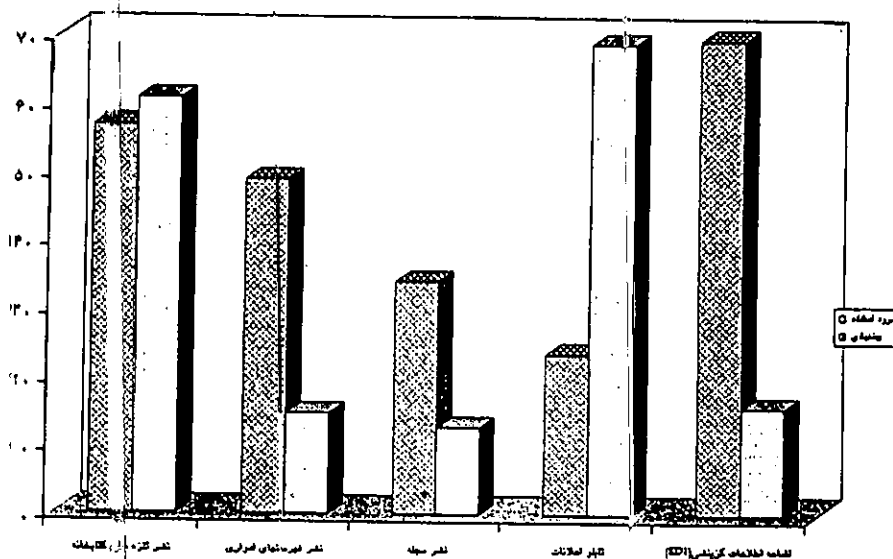
نمودار شماره ۱ نشان دهنده آن است که به جز فهرست نویسی توصیفی، سایر سیاست‌های مورد نظر برای سازماندهی منابع اطلاعاتی باید بیشتر از آنچه در حال حاضر در کتابخانه‌ها استفاده می‌گردد، مورد توجه باشد. به خصوص در دو مقوله نمایه سازی و چکیده نویسی فاصله بین درصد استفاده کنندگان از این روش‌ها و درصد کتابخانه‌هایی که پیشنهاد کرده‌اند از این روش‌ها استفاده شود، بسیار زیاد است؛ و این امر نشان دهنده آن است که علی‌رغم اینکه سرپرستان کتابخانه‌ها به این امر واقف هستند که باید برای سازماندهی برخی منابع کتابخانه‌های خود، نمایه سازی و چکیده نویسی کنند، در عمل این شیوه‌ها در کتابخانه‌ها کمتر مورد استفاده قرار می‌گیرد.

نمودار ۲. مقایسه انواع محمل‌های مورد استفاده در کتابخانه‌های مرکزی و پیشنهادی توسط سرپرستان این کتابخانه‌ها برای ذخیره سازی منابع اطلاعاتی

طبق نمودار شماره ۲، محمل‌هایی که به منظور ذخیره سازی منابع اطلاعاتی در کتابخانه‌های مرکزی مورد پژوهش استفاده می‌گردد با آنچه توسط سرپرستان این کتابخانه‌ها برای این منظور پیشنهاد گردیده است دارای مغایرت فراوان است، به طوری

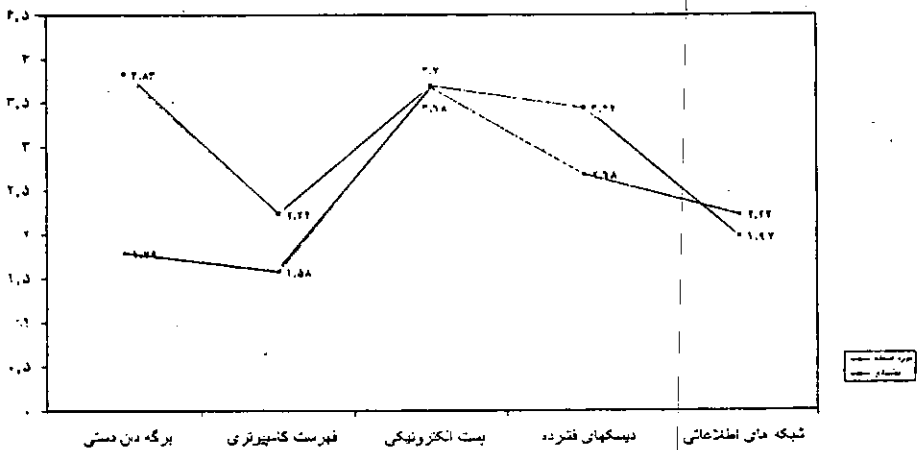
که در حال حاضر این کتابخانه‌ها بیشتر از برگه دان دستی و فهرست رایانه‌ای برای ذخیره منابع اطلاعاتی خود استفاده می‌کنند و درصد بسیار اندکی از آنان از پایگاه‌های اطلاعاتی پیوسته برای این کار استفاده می‌کنند و این در حالی است که تعداد بسیار زیادی از سرپرستان کتابخانه‌ها بر این اعتقادند که منابع اطلاعاتی کتابخانه را باید در پایگاه‌های اطلاعاتی پیوسته ذخیره کرد.

نمودار ۳. مقایسه انواع خدمات مورد استفاده در کتابخانه‌های مرکزی و خدمات پیشنهادی توسط سرپرستان این کتابخانه‌ها برای اشاعه اطلاعات

نمودار شماره ۳ بیانگر آن است که در حال حاضر دو روش نشر تازه‌های کتابخانه از تابلو اعلانات بیش از سایر روش‌ها به منظور اشاعه اطلاعات در کتابخانه‌های مورد پژوهش به کار می‌رود. در مورد نشر تازه‌های کتابخانه بین درصد کتابخانه‌های استفاده کننده از این شیوه و درصد پیشنهاد کنندگان به کارگیری این شیوه فاصله اندکی وجود دارد، اما در مورد تابلو اعلانات این فاصله زیاد است و بسیاری از سرپرستان

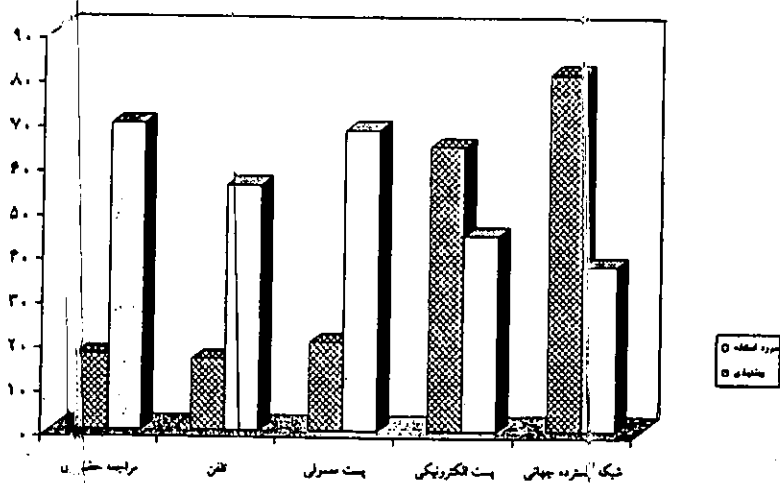
کتابخانه‌های مورد پژوهش استفاده از تابلو اعلانات را برای اشاعه اطلاعات کتابخانه پیشنهاد نمی‌کنند. در عوض تعداد زیادی از سرپرستان استفاده از اشاعه اطلاعات گزینشی (SDI) را بدین منظور پیشنهاد کرده‌اند:

نمودار ۴. مقایسه میانگین اولویت‌های داده شده به انواع روش‌های مورد استفاده در کتابخانه‌های مرکزی و پیشنهادی توسط سرپرستان این کتابخانه‌ها برای بازیابی اطلاعات

نمودار شماره ۴ نشان می‌دهد که در کتابخانه‌های مورد پژوهش در امر بازیابی اطلاعات در حال حاضر به ترتیب استفاده از فهرست رایانه‌ای و برگه‌دان دستی در اولویت‌های نخست و استفاده از شبکه‌های اطلاعاتی پس از آنها قرار دارد. در حالی که به پیشنهاد سرپرستان کتابخانه‌ها باید استفاده از شبکه‌های اطلاعاتی برای بازیابی اطلاعات در اولویت نخستین قرار گیرد و پس از آن استفاده از فهرست رایانه‌ای در اولویت باشد. به نظر این افراد، استفاده از برگه‌دان دستی - که در حال حاضر یکی از رایج‌ترین روش‌ها برای بازیابی اطلاعات در کتابخانه‌های مورد پژوهش است - باید در آخرین مرتبه قرار داشته باشد.

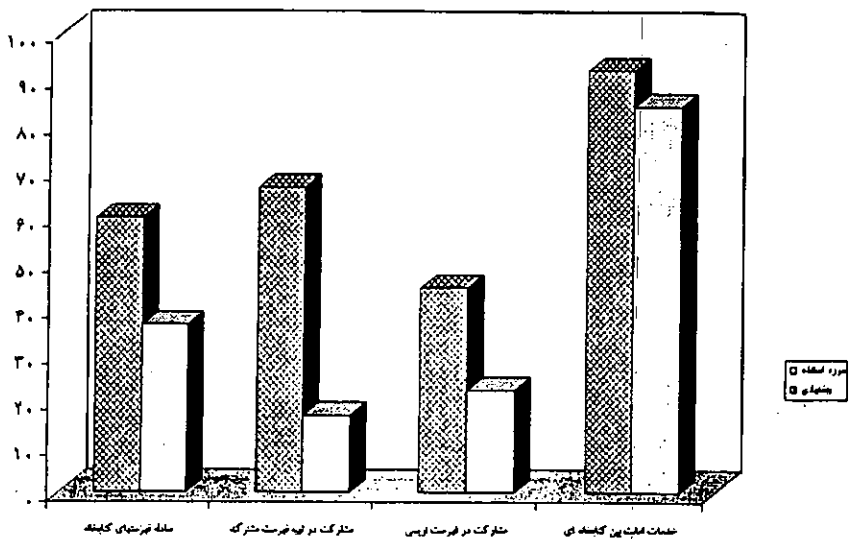
وضعیت دسترس پذیری اطلاعاتی و همکاری میان کتابخانه‌های دانشگاهی در مبادله اطلاعات با سایر مراکز، چگونگی مبادله، میزان رضایت بخش بودن آن، روش‌های مورد استفاده برای مبادله منابع اطلاعاتی و سیاست‌های پیشنهادی مبادله منابع اطلاعاتی در نظام مابین کتابخانه‌های تحت پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است. در مطالعه همکاری اطلاعاتی با سایر مراکز، چگونگی وجود همکاری انواع همیاری‌ها، و سیاست‌های پیشنهادی همکاری میان کتابخانه‌ها در نظام ملی بین کتابخانه‌ها مدنظر قرار گرفته است.

نمودار ۵. مقایسه انواع روش‌های مورد استفاده در کتابخانه‌های مرکزی و پیشنهادی توسط سرپرستان این کتابخانه‌ها جهت مبادله منابع اطلاعاتی

براساس آنچه نمودار شماره ۵ نشان می‌دهد، در کتابخانه‌های مورد پژوهش به جز روش پست الکترونیکی در مورد سایر روش‌ها بین نظرات پیشنهادی سرپرستان کتابخانه‌ها در امر روش‌های مبادله منابع اطلاعاتی و آنچه در این خصوص در حال

حاضر در کتابخانه‌ها صورت می‌گیرد فاصله زیادی وجود دارد. اکثر سرپرستان کتابخانه‌ها بر این باورند که باید برای مبادله اطلاعات از شبکه گسترده جهانی استفاده کرد در حالی که در کتابخانه‌های مورد پژوهش مراجعه حضوری، پست معمولی، و تلفن برای مبادله اطلاعاتی مفیدتر تلقی شده است.

نمودار ۶. مقایسه انواع سیاست‌های مورد استفاده در کتابخانه‌های مرکزی و پیشنهادی توسط سرپرستان این کتابخانه‌ها برای همکاری‌های اطلاعاتی میان کتابخانه‌ها

نمودار شماره ۶ بیانگر آن است که در مورد خدمات امانت بین کتابخانه‌ای توافقی نسبی میان نظرات پیشنهادی و موارد استفاده از این نوع خدمت در کتابخانه‌های مورد پژوهش وجود دارد. سایر همکاری‌ها به خصوص مشارکت در تهیه فهرست مشترک، کمتر استفاده می‌شود و پیشنهاد‌های ارائه شده توسط سرپرستان نیز تأکید بر فعال‌تر کردن همکاری‌های بین کتابخانه‌ای در این زمینه‌ها دارد.

لزوم ایجاد نظام ملی برای هماهنگی در تحقیقات بین دانشگاهی

در این بخش نظرات افراد مورد پژوهش در زمینه لزوم ایجاد نظام ملی برای هماهنگی در تحقیقات بین دانشگاهی و موارد پیشنهادی آنان برای ایجاد چنین هماهنگی بین دانشگاه‌ها در جداول شماره ۴ و ۵ آمده است.

جدول ۴. لزوم ایجاد نظام ملی برای هماهنگی

تحقیقات بین دانشگاهی از دیدگاه افراد مورد پژوهش

درصد	تعداد	ایجاد نظام ملی
۱۰۰	۱۰۶	ضرورت دارد
۰	۰	ضرورت ندارد
۱۰۰	۱۰۶	جمع

بر اساس داده‌های جدول شماره ۴، کلیه افراد مورد پژوهش بر لزوم ایجاد نظام ملی برای هماهنگی در تحقیقات بین دانشگاهی تأکید دارند که این امر نشان دهنده آگاهی و نیاز شدید آنان به ایجاد چنین نظامی در سطح دانشگاه‌ها برای استفاده بهینه از اطلاعات در جهت توسعه همه جانبه کشور است.

جدول ۵. موارد پیشنهادی برای ایجاد هماهنگی

تحقیقات بین دانشگاهی

درصد	تعداد	پیشنهادها برای ایجاد هماهنگی
۶۰	۶۳	اشتراک منابع
۸۰	۸۴	تهیه فهرست مشترک منابع تحقیقاتی کشور
۵/۲	۷۹	ایجاد ارتباط با مراکز تحقیقاتی داخلی
۶۱	۶۴	ایجاد ارتباط با مراکز تحقیقاتی خارجی
۱	۱	سپهر موارد
--	۱	بدون جواب

طبق اطلاعاتی مندرج در جدول شماره ۵، ۸۰ درصد افراد مورد پژوهش، تهیه فهرست مشترک منابع تحقیقاتی کشور را برای ایجاد هماهنگی تحقیقاتی بین دانشگاه‌ها پیشنهاد کرده‌اند. بقیه موارد پیشنهادی از جمله اشتراک منابع، ایجاد ارتباط با مراکز تحقیقاتی داخلی و خارجی نیز همگی بیش از ۶۰ درصد پیشنهادها را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین یک نفر لزوم تقویت شبکه‌های مخابراتی موجود برای برقراری هرگونه ارتباط را یادآور شده است.

چگونگی ارزیابی فعالیت‌های بخش‌های اصلی کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی دانشگاهی در انطباق با نظام پیشنهادی اطلاع رسانی

برای ارزیابی میزان موفقیت فعالیت‌های مختلف کتابخانه‌های مورد پژوهش جهت انطباق با نظام ملی اطلاع رسانی جدول شماره ۶ تهیه شد. این جدول چگونگی ارزیابی فعالیت‌های بخش‌های اصلی کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی دانشگاه‌های کشور را برای انطباق با نظام پیشنهادی اطلاع رسانی نشان می‌دهد.

جدول ۶. ارزیابی میزان موفقیت فعالیت‌های مختلف کتابخانه‌های مورد پژوهش برای انطباق با نظام ملی اطلاع رسانی از دیدگاه افراد مورد پژوهش

نوع فعالیت		سازماندهی منابع ذخیره‌سازی منابع		اشاعه اطلاعات بازیابی اطلاعات		میزان موفقیت	
		اطلاعاتی		اطلاعاتی		اطلاعاتی	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱۲	۱۱/۴	۱۵	۱۴/۳	۲۷	۲۵/۷	۱۶	۱۵/۲
۲۲	۲۱	۳۲	۳۰/۵	۳۵	۳۳/۳	۲۷	۲۵/۷
۳۸	۳۶/۲	۳۶	۳۴/۳	۳۲	۳۰/۵	۳۷	۳۵/۲
۳۳	۳۱/۴	۲۲	۲۱	۱۱	۱۰/۵	۲۵	۲۳/۸
۱	-	۱	-	۱	-	۱	-
۱۰۶	۱۰۰	۱۰۶	۱۰۰	۱۰۶	۱۰۰	۱۰۶	۱۰۰

کمتر از ۲۵ درصد
۲۵ تا ۵۰ درصد
۵۰ تا ۷۵ درصد
بیش از ۷۵ درصد
بدون جواب
جمع

جدول شماره ۶ گویای آن است که بیش از $\frac{۲}{۳}$ (۶۷/۶ درصد) از افراد مورد پژوهش میزان موفقیت در سازماندهی منابع اطلاعاتی کتابخانه خود را برای انطباق با نظام ملی اطلاع رسانی بیش از ۵۰ درصد ارزیابی کرده‌اند که این آمار نشان دهنده وجود نظم و انضباط در امر سازماندهی منابع اطلاعاتی در کتابخانه‌های دانشگاهی و پژوهشی است. ۱۱/۴ درصد از مسئولان کتابخانه‌ها میزان موفقیت کتابخانه خود را در این زمینه کمتر از ۲۵ درصد ارزیابی کرده‌اند. در مورد ذخیره سازی منابع اطلاعاتی بیش از $\frac{۳}{۵}$ (۵۵/۳ درصد) از سرپرستان کتابخانه‌های مورد پژوهش کتابخانه خود را بیش از ۵۰ درصد موفق ارزیابی نموده‌اند و $\frac{۱۴}{۳۱}$ درصد از آنان گمان می‌کنند که کمتر از ۲۵ درصد در ذخیره سازی منابع اطلاعاتی خود موفق بوده‌اند که این آمار نشان دهنده ضعف در ذخیره سازی منابع اطلاعاتی در کتابخانه‌های دانشگاهی و پژوهشی است. در زمینه اشاعه اطلاعات متأسفانه بیش از نیمی (۵۹ درصد) از افراد مورد پژوهش کتابخانه خود را کمتر از ۵۰ درصد موفق ارزیابی کرده‌اند و فقط $\frac{۱}{۵}$ (۲۰ درصد) از آنان بیش از ۷۵ درصد در این زمینه خود را موفق دانسته‌اند که این آمار نشان دهنده آن است که کتابخانه‌های دانشگاهی به تنهایی در زمینه اشاعه اطلاعات موفق نبوده‌اند و لزوم ایجاد نظام ملی اطلاع رسانی برای بهبود فعالیت‌ها در این زمینه احساس می‌گردد. در مورد فعالیت‌های مربوط به بازیابی اطلاعات ۵۹ درصد از افراد مورد پژوهش معتقدند که میزان موفقیت کتابخانه آنها در انطباق با نظام ملی اطلاع رسانی بیش از ۵۰ درصد است و $\frac{۱۵}{۲}$ درصد از آنها میزان موفقیت خود را اندک، یعنی کمتر از ۲۵ درصد می‌دانند.

تشکیلات و وظایف نظام ملی اطلاع رسانی پیشنهادی

برای نظر خواهی از افراد مورد پژوهش درباره چگونگی تشکیلات و وظایف نظام ملی اطلاع رسانی پیشنهادی، سؤالاتی در مورد الف) سبب‌پرست پیشنهادی برای نظام ملی اطلاع رسانی، ب) مکانات مورد لزوم کتابخانه‌های مورد پژوهش برای پیوستن به نظام ملی اطلاع رسانی، ج) امکان تهیه بودجه برای پیوستن به نظام ملی اطلاع رسانی مطرح گردید، که جدا اول ۷ و ۹ داده‌ها را نشان می‌دهند.

جدول ۷. سرپرست پیشنهادی برای نظام ملی اطلاع رسانی

پیشنهادها	تعداد	درصد
معاونت پژوهشی دانشگاه	۵	۴/۸
رئیس کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد	۱۱	۱۰/۵
شورایی متشکل از مسئولان کتابخانه‌های دانشگاهی	۳۰	۲۸/۵
تشکیل یک مرکز مادر تحت پوشش وزارتخانه به عنوان پایگاه اصلی	۵۷	۵۴/۳
سایر موارد	۲	۱/۹
بدون جواب	۱	-

همان‌طور که جدول شماره ۷ نشان می‌دهد، بیش از نیمی از افراد مورد پژوهش (۵۴/۳ درصد) تشکیل یک مرکز مادر تحت پوشش وزارتخانه به عنوان پایگاه اصلی برای سرپرستی نظام ملی اطلاع رسانی در دانشگاه‌های کشور پیشنهاد کرده‌اند و فقط ۴/۸ درصد از آنان معاونت پژوهشی دانشگاه را به عنوان سرپرست مناسب دانسته‌اند. ۲ نفر در قسمت سایر موارد، تشکیل مرکز ملی اطلاعات و اطلاع رسانی زیر نظر معاونت پژوهشی وزارت علوم برای هماهنگی مراکز و مدیریت اطلاعات موجود، شورای متشکل از کارشناسان رشته کتابداری و اطلاع رسانی، استناد آردسازی بستر نظام ملی اطلاع رسانی، شورایی متشکل از مسئولان کتابخانه‌های دانشگاهی و کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد تحت پوشش وزارتخانه و نمایندگان از ارگان‌های مسئول در نظام ملی اطلاع رسانی با داشتن ضمانت اجرایی، تشکیل یک مرکز تحت پوشش کتابخانه ملی را پیشنهاد داده‌اند.

جدول ۸. امکانات مورد لزوم کتابخانه‌های مورد پژوهش برای پیوستن به نظام ملی اطلاع‌رسانی

درصد	تعداد	امکانات مورد لزوم
۶۳/۸	۶۷	تهیه سخت‌افزار
۶۸/۶	۷۲	تهیه نرم‌افزار
۷۴/۳	۷۸	تهیه خط ارتباطی ویژه شبکه
۷۹	۸۳	تأمین بودجه کافی
۷۲/۴	۷۶	استخدام کتابدازان آشنا با کاربر فن‌آوری نوین
۷۴/۳	۷۸	برگزاری دوره‌های آموزشی رایانه برای کارکنان شاغل در کتابخانه
۵۴/۳	۵۷	جذب نیروی متخصص رایانه
۷۳/۳	۷۷	امکان همکاری میان اعضای نظام ملی اطلاع‌رسانی
۴/۸	۵	سایر موارد
-	۱	بدون جواب

جدول شماره ۸ گویای آن است که در حدود ۷/۹ درصد از سرپرستان کتابخانه‌های مورد پژوهش انتظار دارند که مسئولان دانشگاهی برای پیوستن آنها به نظام ملی اطلاع‌رسانی ملی بودجه کافی را برای آنها تأمین کنند. پس از آن، به ترتیب امکاناتی از قبیل تهیه خط ارتباطی ویژه شبکه، برگزاری دوره‌های آموزشی کامپیوتر برای کارکنان کتابخانه، ایجاد امکان همکاری بین اعضای نظام ملی اطلاع‌رسانی و استخدام کتابدازان آشنا به فن‌آوری‌های جدید توسط بیش از ۷۰ درصد از افراد مورد پژوهش مطرح گردیده است. ۵ نفر (۴/۸ درصد) نیز به مواردی غیر از موارد مذکور در جدول اشاره کرده‌اند که این موارد به شرح زیر است:

ایجاد روحیه اطلاع‌رسانی و اخلاق مناسب در کتابداران، اشاعه فرهنگی اشتراک منابع به جای مالکیت منابع، حمایت فکری از کتابداران، و برگزاری جلسات هماهنگی.

جدول ۹. وضعیت امکان تهیه بودجه برای پیوستن به نظام ملی اطلاع رسانی از دیدگاه افراد مورد پژوهش

امکان تهیه بودجه	تعداد	درصد
وجود دارد	۲۴	۲۳/۳
وجود ندارد	۱۵	۱۴/۶
تا حدودی	۶۴	۶۲/۱
بدون جواب	۳	--
جمع	۱۰۶	۱۰۰

طبق اطلاعات مندرج در جدول شماره ۹، فقط در حدود ۲۳/۳ درصد از کتابخانه‌های مورد پژوهش امکان تهیه بودجه برای پیوستن به نظام ملی اطلاع رسانی را دارند و کمتر از ۶۲/۱ درصد از آنان نیز تا حدودی این امکان را دارند. اما ۱۴/۶ درصد از آنها فاقد امکان تهیه بودجه برای پیوستن به نظام ملی اطلاع رسانی هستند.

با توجه به نتایج به دست آمده از تحقیق و با توجه به عنوان تحقیق که «بررسی راهکارهای عملیاتی کردن طرح نظام ملی اطلاع رسانی در دانشگاه‌های کشور» است، بدیهی است که پیشنهاد طراحی یک نظام ملی اطلاع رسانی دانشگاهی مبتنی بر واقعیت‌های موجود و با توجه به ویژگی‌ها و چارچوب کلی و نظری نظام ملی اطلاع رسانی کشور که در مباحث قبلی عنوان شد، مهم‌ترین راه برای هماهنگی و دستیابی بهینه اطلاعات و رفع کمبودهای قبلی در بخش اطلاع رسانی دانشگاه‌هاست. در اینجا پیشنهاد کاربردی آن با توجه به یافته‌ها و اهداف تحقیق ارائه می‌شود.

طرح پیشنهادی نظام ملی اطلاع رسانی دانشگاهی

نظام ملی اطلاع رسانی دانشگاهی نظامی وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فن‌آوری است که وظیفه پی‌ریزی و مدیریت نظام ملی اطلاع رسانی در دانشگاه‌ها شامل هدایت، هماهنگ‌سازی، کنترل و ارزشیابی خدمات کتابداری و اطلاع رسانی و بهره‌گیری از فن‌آوری نوین اطلاع رسانی و دستیابی علمی و فنی همه پژوهشگران و

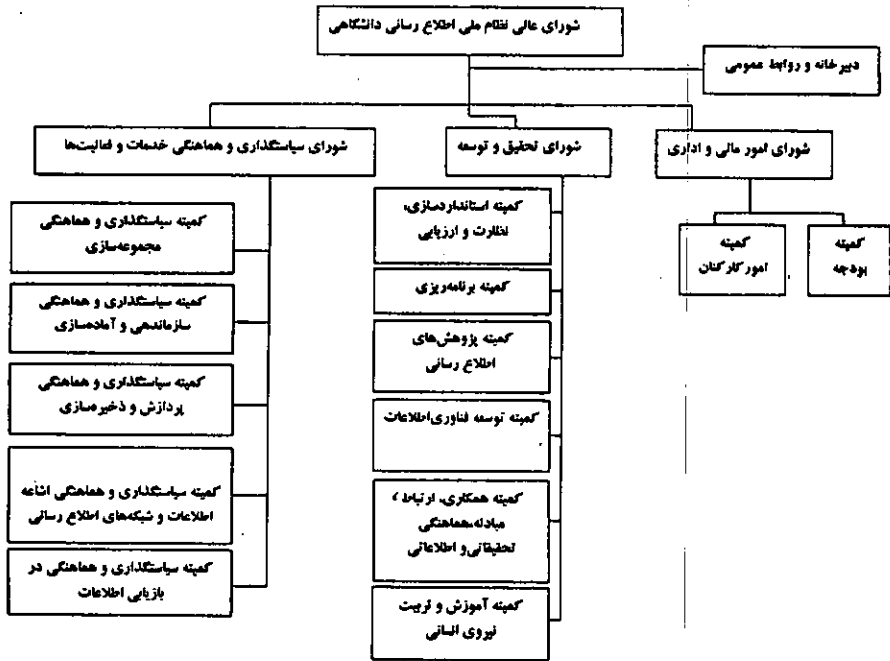
متقاضیان اطلاعاتی در سرپرست دانشگاه‌ها را بر عهده دارد. دستاوردهای مورد انتظار از چنین نظامی عبارت است از:

۱. گذر از شکاف‌های گسترده موجود در نظام‌ها و خدمات اطلاع‌رسانی با تقویت زیرساخت‌های موجود، به ویژه از طریق گسترش خدمات اطلاع‌رسانی با «ارزش افزوده» در هر جا و در هر زمان لازم؛
۲. کاستن از دوباره‌کاری‌های رایج در فعالیت‌های پژوهشی و توسعه کشور؛ همچنین کاستن از حجم کار جمع‌آوری، ساخت و تولید داده‌ها و منابع اطلاعاتی؛
۳. تقویت اشتراک و مبادله منابع اطلاعاتی در سطوح ملی، منطقه‌ای، و بین‌المللی؛
۴. تسهیل تصمیم‌گیری‌های سودآور، حل مشکلات، انتقال فن‌آوری و برنامه‌ریزی در بخش‌های خصوصی و دولتی از طریق فراهم‌آوری اطلاعات مناسب و به موقع؛
۵. تقویت امکان دسترسی آسان به داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز برای تسريع توسعه اجتماعی - اقتصادی کشور.

ساختار کلی نظام ملی اطلاع‌رسانی پیشنهادی دانشگاهی

۱. شورای عالی نظام ملی اطلاع‌رسانی دانشگاهی
۲. دبیرخانه و روابط عمومی
۳. شورای سیاست‌گذاری و هماهنگی خدمات و فعالیت‌ها، شورای تحقیق و توسعه، شورای امور مالی و اداری.

ساختار کلی نظام ملی اطلاع‌رسانی پیشنهادی دانشگاهی در نمودار شماره ۷ نشان داده شده است. در ادامه، جزئیات مربوط به هر یک از عوامل تشکیل‌دهنده نظام مذکور ارائه گردیده است.

نمودار ۷. تشکیلات پیشنهادی نظام ملی اطلاع رسانی دانشگاهی

شورای عالی نظام ملی اطلاع رسانی دانشگاهی

این شورا که به عنوان عالی‌ترین مرجع تصمیم‌گیری و سیاستگذاری نظام ملی اطلاع رسانی پیشنهادی دانشگاهی است با ترکیبی از اعضای زیر پیشنهاد می‌شود:

۱. معاون پژوهشی وزارت علوم، تحقیقات و فن‌آوری به عنوان رئیس شورا
۲. معاون پژوهشی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی
۳. معاونان پژوهشی هشت دانشگاه بزرگ کشور به تناسب تعداد دانشگاه‌ها در هر

استان

۴. سه نفر متخصص علم اطلاع رسانی

۵. دو نفر متخصص فن‌آوری اطلاعات

وظایف شورای عالی نظام ملی اطلاع رسانی دانشگاهی

۱. برنامه ریزی جامع و هماهنگ سازی برای فراهم آوری، سازماندهی، ذخیره، اشاعه، و بازیابی اطلاعات، مورد نیاز بهره‌گیران در دانشگاه‌ها و سیاستگذاری برای ایجاد شبکه دانشگاهی اطلاع رسانی علمی.
۲. سیاستگذاری، تصمیم‌گیری‌های اساسی، نظارت، ارزیابی، هدایت و کنترل کلیه فعالیت‌های اطلاع رسانی دانشگاهی.
۳. برنامه ریزی برای تجهیز کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی وابسته به دانشگاه‌ها به ابزارها و فن‌آوری‌های نوین اطلاع رسانی و یافتن شیوه‌های متناسب بهره‌گیری از آنها.
۴. ایجاد هماهنگی میان دانشگاه‌ها در راستای تأمین اهداف اطلاع رسانی دانشگاهی.
۵. بررسی و ارائه پیشنهاد در زمینه ایجاد همکاری، دسترس‌پذیری اطلاعاتی و ارتباط هر چه بیشتر میان مراکز تحقیقاتی و اطلاع رسانی دانشگاه‌های کشور و طراحی سازوکاری برای هماهنگ‌سازی تحقیقات.
۶. ارائه رهنمودهایی برای استفاده و ایجاد مراکز آموزش اطلاع رسانی به منظور تربیت نیروی انسانی مناسب فعالیت‌های اطلاع رسانی و معرفی و کاربرد فن‌آوری اطلاعات.
۷. ارائه توصیه‌هایی در باب تعیین اولویت‌های اطلاعاتی به شکل برنامه‌های میان مدت و بلند مدت در سطح دانشگاه‌ها.
۸. تدوین و تضمین کاربرد استانداردها در انواع فعالیت‌های اطلاع رسانی در دانشگاه‌ها.
۹. توجیه، پیشنهاد و دفاع از بودجه و اعتبارات لازم برای فعالیت‌های اطلاع رسانی در دانشگاه‌ها و نظارت و کنترل بر هزینه‌کرد آن.
۱۰. تصمیم‌گیری و برنامه ریزی و سیاستگذاری در مورد عضویت در مجامع منطقه‌ای و بین‌المللی اطلاع رسانی و برگزاری همایش‌ها و گردهمایی‌های علمی در حوزه کتابداری و اطلاع رسانی در سطوح ملی، منطقه‌ای، و بین‌المللی.

دبیرخانه و روابط عمومی

دبیرخانه و روابط عمومی که زیر نظر شورای عالی نظام ملی اطلاع رسانی دانشگاهی فعالیت می‌کند، ضمن انجام وظایف دبیرخانه‌ای و روابط عمومی نظام از طریق ارتباط با دانشگاه‌ها برای تحقق اهداف تعیین شده نظام خواهد کوشید. دبیر شورا که از سوی شورای عالی نظام ملی تعیین خواهد شد، نسبت به ارائه پیشنهادات مربوط به سیاستگذاری، تعیین اهداف، برنامه‌ریزی، سازماندهی و اجرای کلیه فعالیت‌های اطلاع رسانی در دانشگاه‌ها اقدام می‌کند. دبیر شورا رابط میان شورای عالی نظام از یک سو و کمیسیون‌های فنی و تخصصی و سایر زیر مجموعه‌ها و دانشگاه‌ها از سوی دیگر خواهد بود و برای انجام امور محوله مجاز است از متخصصان ذیربط به تناسب نیازها استفاده کند.

دبیرخانه و روابط عمومی همچنین محل نگهداری کلیه اطلاعات مربوط به اجزای نظام (شامل شورای نظام و کمیسیون‌های تخصصی زیر مجموعه آن)، دانشگاه‌ها، کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی دانشگاهی، پایگاه‌ها و مشخصات آنهاست، به طوری که می‌تواند پیوسته از وضعیت و عملکرد اعضای نظام و شبکه مطلع باشد و اطلاعات مورد نیاز مراجعان مستقیم یا غیرمستقیم را در سطح دانشگاهی، محلی، ملی، و بین‌المللی درباره آن مراکز در اختیار قرار دهد. در این محل، علاوه بر این‌گونه اطلاعات، اطلاعات مشابه بین‌المللی و سایر کشورها را نیز در برای استفاده مراکز اطلاعاتی داخلی یا سایر علاقه‌مندان در اختیار خواهد داشت. بنابراین، دبیرخانه و روابط عمومی محل بسیار مناسبی برای ایجاد ارتباطات اطلاعاتی در گستره‌ای وسیع است.

فعالیت‌های اجرایی شورای عالی نظام پیشنهادی توسط سه زیر مجموعه انجام می‌شود:

۱. کمیسیون سیاستگذاری و هماهنگی خدمات و فعالیت‌ها

۲. کمیسیون تحقیق و توسعه

۳. کمیسیون امور مالی و اداری

هریک از این کمیسیون‌ها می‌تواند دارای چند کمیته باشد. وظایف کمیسیون‌ها و

کمیته‌های مربوط به هر یک از این کمیسیون‌ها در زیر ارائه می‌شود:

کمیسیون سیاستگذاری و هماهنگی خدمات و فعالیت‌ها

این کمیسیون متشکل از پنج کمیته است که امور اجرایی خدمات و فعالیت‌ها را از جمله برنامه ریزی، سیاستگذاری، هماهنگی، نظارت، کنترل و یکپارچه سازی کلیه خدمات و فعالیت‌های اطلاع رسانی را در حوزه‌های مجموعه سازی، سازماندهی مواد، منابع اطلاعاتی، پردازش و ذخیره سازی اطلاعات، اشاعه اطلاعات و شبکه‌های اطلاع رسانی، و بازیابی اطلاعات بر عهده دارند.

کمیسیون تحقیق و توسعه

این کمیسیون عهده دار سیاستگذاری، برنامه ریزی، هماهنگی، هدایت و کنترل فرآیندهای امور مربوط به تحقیق و توسعه در زمینه تدوین استانداردهای اطلاع رسانی با توجه به الگوهای ملی و نظارت، ارزیابی و کنترل در پیاده سازی آنها در مراکز اطلاع رسانی دانشگاهی، تصحیح، تکمیل و تصویب پیشنهادها و طرح‌های ارائه شده، از سوی دیگر کمیسیون‌ها، پژوهش‌های اطلاع رسانی، به کارگیری سخت افزارها و نرم افزارهای مورد استفاده در اطلاع رسانی و توسعه فن آوری اطلاعات، همکاری، مبادله و ارتباط پی گیر و فعال بین دانشگاه‌ها و مجامع ملی و بین المللی و آموزش اطلاع رسانی با هدف تقویت زیر ساختار اطلاع رسانی در دانشگاه‌هاست و در این خصوص به ارائه راهبردها مناسب می‌پردازد. این کمیسیون از شش کمیته استاندارد سازی، نظارت بر ارزیابی، کمیته برنامه ریزی، کمیته پژوهش‌های اطلاع رسانی، کمیته توسعه فن آوری اطلاعات، کمیته همکاری، ارتباط، مبادله، هماهنگی تحقیقاتی و اطلاعاتی بین دانشگاه‌ها و کمیته آموزش و تربیت نیروی انسانی تشکیل می‌گردد.

کمیسیون امور مالی و اداری

این کمیسیون عهده دار پشتیبانی دیگر کمیسیون‌ها و کمیته‌های مربوط به هریک از کمیسیون‌ها در نظام پیشنهادی در زمینه مالی و اداری است. این کمیسیون از دو کمیته بودجه و کمیته امور کارکنان تشکیل می‌گردد.

بحث و نتیجه گیری

با توجه به رشد سریع نیازها و مواد اطلاعاتی، وجود راهبردی هماهنگ و متکی بر برنامه ریزی صحیح لازمه نیل به توسعه اقتصادی - اجتماعی و انتقال و توسعه علم و فن آوری است. به کارگیری فن آوری در حال رشد، نوید بخش افزایش بهره‌وری و سودمندی نظام‌های اطلاع رسانی است؛ نظامی که بتواند فرآیند تولید، پردازش، و انتقال اطلاعات علمی را سازماندهی کند و حلقه‌های ارتباط مناسبی را بین اجزاء خود به وجود آورد.

با توجه به نتایج به دست آمده از تحقیق بدیهی است که پیشنهاد طراحی نظام ملی اطلاع رسانی دانشگاهی مبتنی بر واقعیت‌های موجود و با توجه به ویژگی‌ها و چارچوب کلی نظام ملی اطلاع رسانی کشور، مهم‌ترین راه برای هماهنگی و دستیابی بهینه اطلاعات و رفع نارسایی‌های بخش اطلاع رسانی دانشگاه‌ها تشخیص داده شد.

طبق اهداف پژوهش، چگونگی سیاست‌ها، همکاری‌ها، هماهنگی‌ها، فعالیت‌ها و تشکیلات و وظایف نظام پیشنهادی با توجه به نظر جامعه مورد پژوهش یعنی مسئولان کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی دانشگاهی، تدوین و طراحی شده است بحث و نتیجه‌گیری در مورد هر یک از موارد فوق پاسخی به سؤالات پژوهشی نیز به شکل زیر خواهد بود:

۱. چگونگی سیاست‌های سازماندهی، ذخیره سازی، اشاعه و بازیابی اطلاعات در بخش‌های مختلف آموزشی و پژوهشی دانشگاه‌ها در کمیسیون سیاستگذاری و هماهنگی خدمات و فعالیت‌های نظام پیشنهادی و زیر نظر پنج کمیته سیاستگذاری و هماهنگی مجموعه سازی، کمیته سیاستگذاری و هماهنگی سازماندهی و آماده سازی مواد و منابع اطلاعاتی، کمیته سیاستگذاری و هماهنگی پردازش و ذخیره سازی، کمیته سیاستگذاری و هماهنگی اشاعه اطلاعات و شبکه‌های اطلاع رسانی و کمیته سیاستگذاری و هماهنگی در بازیابی اطلاعات مشخص و تعیین شده است.

همچنین طبق نظر جامعه مورد پژوهش در مورد سؤال اول پژوهش، استفاده از رده بندی LC و NLM و سرعنوان‌های موضوعی Mesh و نمایه سازی و چکیده نویسی

در سازماندهی اطلاعات، استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی پیوسته و فهرست‌های رایانه‌ای برای ذخیره سازی منابع اطلاعاتی، استفاده از اشاعه اطلاعات گزینشی (SDI) و نشر تازه‌های کتابخانه برای اشاعه اطلاعات و استفاده از شبکه‌های اطلاعاتی داخلی و خارجی و بازیابی رایانه‌ای اطلاعات در نظام ملی پیشنهادی در اولویت قرار دارند.

۲. راهکارهای عملی برای همکاری و دسترس پذیری اطلاعاتی میان دانشگاه‌های کشور در کمیسیون تحقیق و توسعه نظام پیشنهادی و زیر نظر کمیته همکاری، ارتباط، مبادله، هماهنگی تحقیقاتی و اطلاعاتی بین دانشگاه‌ها مشخص و تعیین شده است.

همچنین اولویت‌های پیشنهاد شده توسط جامعه مورد پژوهش در زمینه سؤال دوم پژوهش عبارتند از: استفاده از شبکه گسترده جهانی و پست الکترونیکی برای مبادله منابع اطلاعاتی و خدمات، مانند بی کتابخانه‌ای و مشارکت در تهیه فهرست مشترک و مبادله فهرست‌های کتابخانه‌ای برای همکاری اطلاعاتی بین کتابخانه‌ها.

۳. راهکارهای عملی برای ایجاد هماهنگی در تحقیقات بین دانشگاه‌های کشور در کمیسیون تحقیق و توسعه نظام پیشنهادی و در چارچوب کمیته همکاری، ارتباط، مبادله، هماهنگی تحقیقاتی و اطلاعاتی بین دانشگاه‌ها مشخص و تعیین شده است.

جامعه مورد پژوهش نیز تهیه فهرست مشترک منابع تحقیقاتی کشور، ایجاد ارتباط با مراکز تحقیقاتی داخلی و ایجاد ارتباط با مراکز تحقیقاتی خارجی را به عنوان ایجاد هماهنگی تحقیقاتی بین دانشگاه‌ها پیشنهاد کرده است.

۴. فعالیت‌های بخش‌های اصلی کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های کشور در نظام پیشنهادی در کمیسیون سیاست‌گذاری و هماهنگی خدمات و فعالیت‌های نظام پیشنهادی و پنج کمیته ذیربط آن و همچنین در کمیسیون تحقیق و توسعه نظام پیشنهادی و زیر نظر کمیته استانداردسازی، نظارت و ارزیابی مشخص و تعیین شده است.

همچنین در بررسی به عمل آمده، افراد جامعه مورد پژوهش در زمینه‌های سازماندهی و ذخیره و بازیابی اطلاعات، کتابخانه خود را بیش از ۵۰ درصد موفق ارزیابی کرده‌اند و حدود ۶۰ درصد آنان کتابخانه خود را در زمینه اشاعه اطلاعات کمتر

از ۵۰ درصد موفق ارزیابی نموده‌اند، که این آمار نشان دهنده آن است که کتابخانه‌های دانشگاهی، به تنهایی در زمینه اشاعه اطلاعات موفق نبوده‌اند و لزوم ایجاد نظام ملی اطلاع رسانی برای بهبود فعالیت‌ها در این زمینه احساس می‌گردد.

۵. تشکیلات و وظایف ملی اطلاع رسانی پیشنهادی در شورای عالی نظام ملی اطلاع رسانی دانشگاهی که از یک دبیرخانه و روابط عمومی و سه کمیسیون سیاستگذاری و هماهنگی خدمات و فعالیت‌ها با پنج کمیته، کمیسیون تحقیق و توسعه با شش کمیته، و کمیسیون امور مالی و اداری با دو کمیته مشخص و تعیین شده است (نمودار شماره ۷). همچنین بیش از نیمی از افراد مورد پژوهش (۳/۵۴ درصد) تشکیل یک مرکز مادر را تحت پوشش وزارتخانه به عنوان پایگاه اصلی برای سرپرستی نظام ملی اطلاع رسانی در دانشگاه‌های کشور پیشنهاد کرده‌اند. در حدود $\frac{۴}{۵}$ (۷۵ درصد) از سرپرستان کتابخانه‌های مورد پژوهش انتظار دارند که مسئولان دانشگاهی برای پیوستن آنها به نظام ملی اطلاع رسانی بودجه کافی برای این کار را برای آنها تأمین کنند. پس از آن، به ترتیب امکاناتی از قبیل تهیه خط ارتباطی ویژه شبکه، برگزاری دوره‌های آموزش رایانه برای کارکنان کتابخانه، ایجاد امکان همکاری بین اعضای نظام ملی اطلاع رسانی و استخدام کتابداران آشنا به فن‌آوری‌های جدید توسط بیش از ۷۰ درصد از افراد مورد پژوهش مطرح گردیده است. همچنین فقط در حدود $\frac{۱}{۴}$ (۲۳/۲ درصد) از کتابخانه‌های نمونه مورد پژوهش امکان تهیه بودجه برای پیوستن به نظام ملی اطلاع رسانی را دارا می‌باشند و کمتر از $\frac{۲}{۳}$ (۶۲/۱ درصد) از آنان نیز تا حدودی دارای این امکان هستند. اما ۱۴/۶ درصد از آنها فاقد امکان تهیه بودجه برای پیوستن به نظام ملی اطلاع رسانی هستند.

پیشنهادها

با توجه به یافته‌های پژوهش، مهم‌ترین مشکلات موجود در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی دانشگاهی به ترتیب عبارت است از: کمبود مدیران متخصص کتابداری و اطلاع رسانی در کتابخانه‌های دانشگاهی، کمبود شدید بودجه کتابخانه‌های دانشگاهی برای پیوستن به نظام ملی اطلاع رسانی دانشگاهی و کمبود پایگاه‌های اطلاعاتی پیوسته.

در نتیجه براساس یافته‌های پژوهش پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

۱. از آنجا که کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی بیشترین بار رسالتی سنگین اطلاع رسانی را به دوش می‌کشند، از دارا بودن دانش مدیریت بی‌نیاز نیستند؛ چنانچه طرح نظام ملی اطلاع رسانی در دانشگاه‌های کشور عملی شود، کتابخانه‌ها باید در وضعیت مدیریت خود تجدید نظر به عمل آورند و ناگزیر از به کارگیری مدیران متخصص و با سابقه در زمینه اطلاع رسانی جدیدند که این امر به منظور گسترش و توسعه فعالیت‌های کیفی اطلاع رسانی اجتناب‌ناپذیر است.
۲. چون ایجاد نظام اطلاع رسانی دانشگاهی نیاز به بودجه مشخص و معین دارد، لذا با استفاده از افراد متخصص و صاحب نظر در امور مالی نظام، باید اقدام لازم جهت سرو سامان دادن بودجه نظام و پرداخت هزینه‌ها به عمل آید.
۳. بیشتر کتابخانه‌های دانشگاهی فاقد تجهیزات کافی برای پیوستن به نظام و پایگاه‌های اطلاعاتی پیوسته هستند. فراهم آوردن تجهیزات مورد نیاز یکی دیگر از ضرورت‌های پیوستن به نظام پیشنهادی است. تأمین بودجه‌های لازم برای تهیه سخت افزارها و نرم افزارها نیز یکی دیگر از موارد مهمی است که باید به آن توجه داشت و مسئولان کتابخانه‌ها باید به دنبال شیوه‌ها و روش‌هایی باشند که بودجه لازم جهت پیوستن به نظام ملی اطلاع رسانی پیشنهادی را فراهم آورند.

پیشنهادها برای تحقیقات آینده

۱. بررسی وضعیت و فعالیت‌های کتابخانه‌های تحت پوشش سایر وزارتخانه‌های کشور، به ویژه وزارتخانه‌هایی که دارای تولیدات علمی هستند، مانند وزارت آموزش و پرورش، وزارت ارشاد، و... از نظر پیوستن به نظام ملی اطلاع رسانی کشور.
۲. طراحی نظام ملی اطلاع رسانی در سایر وزارتخانه‌ها به ویژه وزارتخانه‌هایی که دارای تولیدات علمی هستند.
۳. طرح دیجیتالی کردن نظام ملی اطلاع رسانی دانشگاهی.

مآخذ

اباذری، زهرا(۱۳۷۸). "امکان سنجی ایجاد شبکه اطلاع رسانی میان مراکز علوم اسلامی در ایران". پایان نامه دکترای کتابداری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.

بنی اقبال، ناهید(۱۳۷۷). "بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌های وابسته به دانشگاه تهران و ارائه طرح پیشنهادی ایجاد شبکه اطلاعات میان این کتابخانه‌ها". پایان نامه دکترای کتابداری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.

جعفر بیگلر، موسی(۱۳۷۸). "طرح نظام ملی اشاعه گزینشی اطلاعات(SDI) برای اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی کشور". پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران.

حزّی، عباس(۱۳۷۶). "طرح نظام ملی اطلاع رسانی کشور (گزارش اجمالی)". نظام ملی اطلاع رسانی: تشکیلات، برنامه ریزی و توسعه. تهران: مرکز اطلاع رسانی و خدمات علمی جهاد سازندگی.

رودریک، ام. داچن(۱۳۷۶). "نقش کتابخانه‌های ملی در نظام‌های اطلاع رسانی ملی و بین‌المللی"، ترجمه مریم امین سعادت، نظام ملی اطلاع رسانی: تشکیلات، برنامه ریزی و توسعه؛ تهران: مرکز اطلاع رسانی و خدمات علمی جهاد سازندگی.

محقق، نیلوفر(۱۳۷۵). "بررسی وضعیت مبادله اطلاعات و منابع میان کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران". - پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران.

مهدوی، محمدتقی(۱۳۷۲). "آ جریان تولید(تهیه)، توزیع(اشاعه) و مصرف اطلاعات در ایران"، اطلاع رسانی، دوره دهم(جدید) شماره ۱.

نشاط، نرگس(۱۳۷۵). "بررسی وضعیت همکاری میان کتابخانه‌های دانشگاهی و تخصصی در ایران". پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری، دانشگاه آزاد اسلامی.

A Feasibility Study for its Establishment among university Libraries of Saudi Arabia and the Republic of Turkey as Representative Islamic Nations.

Kurshid, Anis(1982). "Resource Sharing of University Library in Pakistan", *Heralds of Library Science*, 21(3-4), July-Sept.

Lundu, Maurice, C.(1984). "The National Information System(NATIS) Concept and the

- Development to Libraries in Zambia: Some Underlying Critical Issues, *International Library Review*, V1, Oct. [OnLine]. Available by ERICISA: <http://www.Rose-net.Co.IR>.
- Messeike, Omar (1977). "Plan for a national information system (in Lebanon)", *Journal For American Society for Information Science*. Nov, 28(6). [OnLine]. Available by ISA: <http://www/Rose-net.Co.IR>
- Ogwang-Amoy, R. (1993). "Information Technology Manpower and the National Information Systems in Uganda", *Information Development*, Dec, 9(4). [OnLine]. Available by ERICISA: <http://www.Rose-net.Co.IR>.
- Rajagopalan, T.S. (1976). "Towards Evaluation of National Information System for Science and Technology in India", *Annals of Library Science and Documentation*, June, 23(2): [OnLine]. Available by ISA: <http://www.Rose-net.Co.IR>